

**Markus Juutinen: Koltansaamen kielikontaktit.
Vähemmistökieli muuttuvassa kieliympäristössä**

Oulun yliopisto, Giellagas-instituutti.

Acta Universitatis Ouluensis, Series B, Humaniora 209. Oulu, 2023. 280 s.

ISBN 978-952-62-3834-0 (print), ISBN 978-952-62-3835-7 (PDF)

Markus Juutinen 2023 októberében védte meg PhD-disszertációját az Oului Egyetemen. A disszertáció könyv formában is megjelent, címe *Koltansaamen kielikontaktit. Vähemmistökieli muuttuvassa kieliympäristössä* [Kolta számi nyelvi kapcsolatok. Kisebbségi nyelv a változó nyelvi környezetben]. Juutinen témavezetője Eino Koponen és Jussi Ylikoski volt, előopponensei Rogier Blokland és Trond Trosterud, utóbbi volt az opponense is. Ebben a témában ez az első PhD-értekezés Finnországban.

A disszertáció egy hosszú, körülbelül mintegy 100 oldalas bevezetést és – a mai szokásoknak megfelelően – négy, lektorált folyóiratban megjelent tanulmányt tartalmaz. Három cikk Juutinen önálló munkája, egyet Ylikoskival közösen írt.

Rögtön a cím alapján az a benyomásunk támad, hogy a disszertáció tárgya a szokásosnál szélesebb lehet. A nyelvészeti doktori értekezések írói gyakran egy nyelv jól behatárolt jelenségét választják témául, ezzel szemben Juutinen egy kevésbé kutatott témát választott. Arra törekedett, hogy könyve a további kutatások kiindulópontjaként szolgáljon, semmint, hogy kimerítő leírást adjon a kolta számi összes nyelvi kapcsolatáról. Ugyanezt a szemléletet tükrözi a cikkek széles spektruma is.

A bevezető fejezetben (19–112) Juutinen összefoglalja kutatása eredményeit. A disszertáció úttörő módon mutatja be a kolta számi nyelvi kapcsolatokat, azok hatásait és történetét. Véleményem szerint az értekezés legfontosabb eredménye az, hogy a nyelvi kapcsolatok a kolta számi minden nyelvi szintjére – a szókinestől a fonológián át a szintaxisig – hatással voltak.

A kötet elején Juutinen röviden bemutatja a kolta számi nyelvet, beszélőit és hagyományos lakóterületeiket, valamint a kutatási kérdéseket és a forrásokat.¹ Áttekintéséből kitűnik, hogy a témában eddig megjelent kevés tanul-

¹ A kolta számit ma mintegy háromszázan beszélik. Hagyományos lakóterületük a finn–norvég–orosz határvidék, de manapság szinte már csak Finnországban laknak. Amikor

mány csak egy-egy részterülettel foglalkozott, történeti vagy kontrasztív szempontok alapján, más számi nyelvekkel összevetve. A nyelvi kapcsolatokat érintő kutatásokban leginkább a kolta számi szókincs kapott némi figyelmet, de a számi nyelvek orosz jövevényszavairól is mindössze három tanulmány született Juutinen előtt.

Juutinen a kolta számi beszélők lakóterületéről és az azokban bekövetkezett változásokról szólva kiemeli, hogy a nyelvi kapcsolatok szempontjából rendkívül fontos körülmény volt a Finnországba való átköltözés.

Juutinen a nyelvi kapcsolatokat sokkal szélesebb körben vizsgálja, mint a két államnyelv, a finn és az orosz hatásának szemszögéből. Történetileg a kolta számi más számi nyelvekkel, balti finnekkal és az óskandinávokkal, majd a későbbi korokban főként a karjalaival és a norvéggal is kapcsolatban volt. A kolta számi nyelvjárások is hatottak egymásra.

A módszertani fejezetben Juutinen bemutatja a nyelvi kontaktuskutatás elméleti hátterét. Osztja azt az általános véleményt, miszerint a kölcsönzés és a kódváltás (*codeswitching*, *koodinvaihto*; Pieter Muysken terminológiájával *code-mixing*, *koodiensekoitus*) ugyanazt a jelenséget képviseli egy skála két végpontján, és köztük egy nehezen leírható szürke zóna van. Juutinen itt először a kódváltással foglalkozik, majd elkülöníti az egyszavas kódváltásokat a jövevényszavaktól, értelmezi magukat a jövevényszavakat, s végül azt vizsgálja, hogy a nyelvi kapcsolatok milyen hatást fejtenek ki a különböző nyelvi szintekre a kolta számiban. A fejezet bőségesen tartalmaz kolta számi példákat.

Mon *jiõm* *muu'õt,*
1SG NEG.1SG muistaa.KNG

alle *kaksikymmentä* *kâ'l* *le'jjem* *jiânnai.*
alle 20.PTV kyllä olla.PRT.1SG paljon
'Minä en muista, olin kyllä reilusti alle kaksikymmentä (vuotta).'

Mon *только и* *семь* *классов* *mätt'tõ'ttem.*
1SG vain DP seitsemän.ACC luokka.PL.GEN opiskella.PRT.1SG
'Minä kävin vain seitsemän luokkaa.' (Kotus 16620_1a 24:21)

Mâhja *tuota* *Rovaniemi* *go* *ârsti* *tõt* *juna,*
sitten DP Rovaniemi.GEN kun olla.MOM.PRT.3SG se juna

Petsamót az 1944-es moszkvai békeszerződés értelmében át kellett adni a Szovjetunió-nak, az itteni kolták átköltöztek az Inari járás északi és keleti részeire. Oroszországban talán még néhány beszélője lehet ennek a nyelvnek, Norvégiában már kihalt. A kolta a számi nyelvek nyelvjárási kontinuumának része. Déli alnyelvjáráscsoportjai közel állnak az akkalahoz, nyugati csoportjai pedig az északihoz tartozó tengeri számíhoz.

de eččam jiđ'li te... termospulluin jiđ'li
 niin isä.PX1SG käydä.PRT.3SG te... termospullo.COM käydä.PRT.3SG
tõn ko'st-ne tõn kaa'f vižžmen.
 se.ACC joka.LOC-INDF se.ACC kahvi.ACC hakea.ACT.ESS
 'Rovaniemen jälkeen, kun pysähtyi se juna, niin isäni kävi termospullolla
 hakemassa jostain kahvia.' (Kotus 17453_1c 10:15)

Az alábbi példák egyértelműen kódváltásra utalnak, mert a szavak a finn nyelv szabályai szerint ragozódnak (77–78):

Čáhčča sitten vuđ'ljim ti'k evakkoon.
 syksyllä sitten lähteä.PRT.1PL tänne evakko.ILL
 'Syksyllä sitten lähdimme tänne evakkoon.' (Kotus 3319_1az 01:22)

Kuäram jiđččan porukalle.
 ommella.1SG itse.PX1SG.GEN porukka.ALL
 'Ompelen omalle porukalle.' (Kotus 17458_1d 17:43)

Az elméleti fejezet után Juutinen röviden bemutatja a disszertáció főbb eredményeit. Négy kutatási kérdést tett fel: 1) Hogyan változtak a kolta számi nyelvi kontaktusok különböző időpontokban és különböző területeken? 2) Milyen tanulságot lehet levonni a kolta számi nyelvi kapcsolatok történetéből a jövevényszókincs alapján? 3) Hogyan kombinálják a kolta számi beszélők az anyanyelvüket és más nyelveket? 4) Hogyan befolyásolták a nyelvi kapcsolatok a kolta számi nyelvtani struktúráját? Ezek a kérdések állnak a rész-tanulmányok középpontjában.

Az összefoglalás végén Juutinen a téma további kutatási ötleteit mutatja be – a doktori disszertáció átfogó jellege miatt a teljes témát természetesen nem kezeli kimerítően, de ez nem is volt cél. A továbbgondolás egyik példaként Juutinen említi az ún. újabb beszélők, azaz a fiatalabb nemzedékek által használt kolta számit, amelynek a szerkezetét feltehetően erősen befolyásolja a társadalom fő nyelve, a finn. Finn hatásról árulkodik például az, hogy az egzisztenciális mondatok többes számú alanyát a beszélt nyelvben accusativusszal kezdik jelölni, mert az felel meg a finn partitivusnak. Ilyenkor a predikátum egyes számban áll, mint a finnben. Inariszámi példa:

Must láá poccuuh.
 minä.LOC olla.3PL poro.PL.NOM
 Minulla on poroja.

A „fiatalok” nyelvében:

Must lii poccuid.

minä.LOC olla.3SG poro.PL.ACC

Az összefoglaló fejezetet a résztanulmányok, azaz a különböző publikációs fórumokon megjelentett cikkek követik. Az első résztanulmányban (*Koltansaamen myönteiset ja kielteiset fokuspartikkelit* [A kolta számi állító és tagadó fókuszpartikulái] Juutinen a különböző időszakok és különböző dialektusok fókuszpartikuláinak kölcsönzésével és új partikulákkal való helyettesítésével foglalkozik. A fókuszpartikulák könnyen átkerülnek egyik nyelvből a másikba. A kolta számi leggyakoribb állító fókuszpartikulája a *še* (< or. *ше*) és a *-ki*, *-ki* (< fi. *-kin*):

<i>Vue'lggēp</i>	<i>mij</i>	<i>še</i>	<i>vuâggad.</i>
lähteä.IMP.1PL	1PL	MFP	onkia

'Lähdetään mekin onkimaan.' (Suonikylä 1913/1926)

<i>Nâkkmest-han</i>	<i>jeännadi'zze-ki</i>	<i>jälste.</i>
sellinen.LOC-DP	äiti.PX2SG.KOLL-MFP	asua.PRT.3PL

'Sellaisessahan sinun äitisi perhekin asui.' (Nellim 2007)

Tagadó partikulák: *ni* (orosz), *-kaan* (finn):

<i>Škoou'le</i>	<i>mõõnim,</i>	<i>te'l</i>	<i>leäi</i>	<i>vaiggäd,</i>	
koulu.ILL	mennä.PRT.1PL	silloin	olla.PRT.3SG	vaikea	
<i>ko</i>	<i>ij</i>	<i>silttääm</i>	<i>ni</i>	<i>õõut</i>	<i>sää'n.</i>
kun	NEG.3SG	osata.PRT.PARTIC	KFP	yksi.ACC	sana.ACC

'Kun menimme kouluun, silloin oli vaikeaa, kun ei osannut yhtään sanaa [suomea].'
(Nellim 1977)

<i>Vä'zze'l-kaan</i>	<i>jeä'p</i>	<i>pi'rğğed</i>	<i>teänab.</i>
kävellä.INST.CONV-KFP	NEG.1PL	pärjätä.CON	enää

'Kävellenkään emme enää pärjää [porotöissä].'
(Sevettijärvi 2007)

A szerző ebben a tanulmányban párhuzamosan alkalmazza a Labov-féle „pszeudoidejű” (näennäisaika-) és a valós idejű módszert (reaaliaikamethodi). A cikkből kiderül, hogy a kolta számi nyelvben van egy régi, az ősszámira visszavezethető fókuszpartikula, a *-gV(n)*, ezen kívül az újabbak orosz átvételek, a legeslegújabbak pedig finn eredetűek. Úgy tűnik, hogy az orosz fókuszpartikulák átadják a helyüket a finneknek, bár a kolta számi irodalmi nyelv az orosz partikulákat részesíti előnyben, ellentétben sok más uráli nyelvvel. A finn és orosz fókuszpartikulák használati területei is megváltoztak: az újabb fókuszpartikulákat pozitív és negatív partikulákra lehet osztani, ellentétben a nyelv legrégebbi fókuszpartikulájával, a *-gV(n)*-nel.

A második tanulmány (*Koltansaamen Näätämön murteen ja merisaamen välinen koodien sekoittuminen vuonna 1920* [A kolta számi näätämöi nyelvjárása és a tengeri számi közötti kódkeveredés 1920-ban]) két számi nyelv közötti történeti kódváltására összpontosít. A kolta számi näätämöi (no. neideni) nyelvjárása szoros kapcsolatban állt az északi számihoz sorolható tengeri számi dialektussal, ezt bizonyítják a mintegy száz évvel ezelőtti anyagok, ahol az adatközlők a két számi nyelvet keverve beszélték, még hozzá úgy, hogy az anyagokból nem derül ki, melyik a mátrixnyelv. A két nyelv szóanyagot, fonetikai jellemzőket és nyelvtant is kölcsönzött egymástól. Az északi számi befolyásának megőrző hatása is lehetett a näätämöi dialektusra, ugyanis valószínűleg emiatt maradt meg itt a kettes szám, ami a kolta számi más aldialektusaiból kiveszett. A résztanulmány bemutatja, hogy két közeli rokon nyelv kölcsönös érintkezése hogyan idézhet elő olyan jelenségeket amelyek távolabbi rokon nyelvek vagy különböző nyelvi csoportokhoz tartozó nyelvek érintkezésében általában nem fordulnak elő.

Az alábbi példában a félkövérrrel szedett szavak egyértelműen kolta számik, a dőlttel jelöltek északi számi alakok, a normál szedésűek mindkettőhöz tartozhatnak:

Sij **manne** **siidii**, **dalle** *niedak* ja *neezzan* *siörrmen*.
3PL mennä.PRT.3PL kylä.ILL silloin tyttö.PL ja nainen.PL leikkiä.ACT.ESS

De sij **celkit** **muhtumat**: ij leäk *čudd*,
sitten 3PL sanoa.PRT.3PL joku.PL NEG.3SG olla.CON tsuudi

min *neezzan* leä *siörrmen!* De sij **vuodje**
1PL.GEN nainen.PL olla.3PL leikkiä.ACT.ESS sitten 3PL ajaa.PRT.3PL

šillju *ooudmõõzzak* ja **buot** **vuodje** *šillju*.
piha.ILL edessäoleva.SUP.3PL ja kaikki ajaa.PRT.3PL piha.ILL

'He menivät kylään, silloin tytöt ja naiset (olivat) leikkimässä. Sitten heistä jotkut sanoivat: ei ole vainolainen, meidän naiset ovat leikkimässä. Sitten heistä etummaisest ajoivat pihaan ja kaikki ajoivat pihaan.' (Lagercrantz 1961)

A harmadik tanulmány, amely Juutinen és Jussi Ylikoski professzor közös cikke (*The fourth-person verb forms in Skolt Saami* [A negyedik személyű igék a kolta számiban]), ennek az igeformának a történetével és jelenlegi helyzetével foglalkozik. A kolta számi igék finit ragozása alapvetően eltér a nyugatibb számi nyelvek igeragozásától: hiányzik belőle a nyugatibb nyelvek duálisa (amely azonban néhány határnyelvi dialektusban megmaradt), ezzel szemben a nyelvnek van egy imperszonális „negyedik személye”, amely nagymértékben hasonlít a balti finn nyelvek passzívumára. Ez a forma

tulajdonképpen a korábbi balti finn nyelvvalakból származik. A kolta számi negyedik személyét eddig nem írták le kielégítően. Ennek a jelenlegi használatát és tárgyának jelölését a kolta számi írott nyelvben erősen befolyásolta a finn passzívum használata: néha a kolta számban a negyedik személy tárgyaként állhat nominativus, úgy, mint a finn passzív szerkezetben. A kolta számi szövegekben ugyan gyakori a negyedik személy, de egyes beszélők számára idegennek tűnik.

Kā'skkvue'žžid ko'skkēš di kâ'skk-kue'lid.
dry.meat.PL.ACC dry.PRT.4 and dry-fish.PL.ACC
'Meat and fish were dried.' (Če'vetjäu'rr, Kotus 11722_1a: 19:38)

A negyedik, egyben utolsó rész tanulmány (*Russian loanwords in Skolt Saami* [Orosz jövevényszavak a kolta számban]) az oroszról átvett szókinccsel, annak kölcsönzési idejével és szemantikai jellemzőivel foglalkozik. A cikk mellékletében mintegy 150 kölcsönző etimológiáját adja közre.

A kolta számi orosz kölcsönzavainak nagy része természetesen az északnyugat-oroszországi dialektusokból származik, de vannak a köznyelvből és a déli dialektusokból kölcsönzött szavak is. Juutinen a hangmegfelelések alapján kronologizálja a kölcsönzavakat, és azt is vizsgálja, milyen morfológiai és morfofonológiai adaptációk történtek a különböző korszakokban a különböző szófajú szavakkal.

Markus Juutinen könyve minden bizonnyal érdekes olvasmány a nyelvi kapcsolatok iránt érdeklődő olvasók számára. A kolta számi egyedülálló kutatási célpontot kínál a kontaktusnyelvészet számára, de ennek ellenére a kolta számi nyelvi kapcsolatai valamiért jórészt feltáratlanok maradtak Juutinen disszertációja előtt. A szerző egy korábban elhanyagolt kutatási témáról kíván általánosabb képet adni, nem törekszik a tág témát kimerítően lefedni. Dolgozatában Juutinen felvázolja, hogy a kolta számi nyelvi kapcsolatok milyen további kutatásokat igényelnek, és milyen új kérdések merültek fel a folyamat során. A szóban forgó dolgozat nagyon sok új távlatot nyit a jövőben a kolta számi nyelvkontaktus-kutatás számára.

TOMI KOIVUNEN

DOI: 10.52401/fud/2023/21